

maig 1979

SERRA D'OR

COLL I ALENTORN,
TESTIMONI DE LA NOSTRA HISTÒRIA

Montserrat Minobis

OBRA CULTURAL BALEAR, ABANS I ARA

Xavier Febrés

UNA ENCÍCLICA TESTIMONIAL

Bernabé Dalmau

**OBRA CULTURAL
BALEAR**

cada poble llaura el seu futur

passar el dia,
empènyer
l'any

notícia improvisada d'un secret bibliogràfic

Tothom sabia que don Enrique de Villena, el fals nigromàntic i més fals «marquès de Villena», figura il·lustre de la literatura castellana del començament del segle XV, havia escrit en català *Los dotze treballs d'Hèrcules*, especulació mitològico-moralitzant d'una relativa importància. Bé: he de confessar que només en tinc una referència indirecta. L'original, tot i que consta que havia estat imprès, es considerava desaparegut, i la versió castellana feta pel mateix autor, mai no l'he poguda veure, sens dubte perquè no he posat gaire interès a buscar-la. Si no m'erro, és per la declaració explícita de don Enrique en autotraduir-se que constava haver estat escrit el paper inicialment en català. ¿En «català» o en «llemosí»? Ignoro com ho deia el pseudomarquès. No em trobo ara amb forces per consultar les informacions erudites adequades, i deixo el detall en l'aire. Un altre dia serà. Sigui com sigui, *Los dotze treballs d'Hèrcules* constitueixen un fantasma literari ben curiós, significatiu, fins i tot apassionant de la nostra història cultural. Que Villena, castellà, escrivís en català, tenia la seva gràcia.

De fet, tampoc no resulta gaire sorprenent, l'episodi. Don Enrique, personatge boirós, estava emparentat amb els dinastes catalans de l'època, va circular més o menys demoradament pels Països Catalans, i a València mateix va engendrar extraconjugamentalment una criatura, la qual, Eleonor de nom, convertida en Isabel quan va prendre l'hàbit de monja, ens llegà una *Vita Christi* en el romanç local, patracol una mica dificultós de llegir, però amb passatges vius i acolorits, imprescindibles en qualsevol antologia de la prosa catalana clàssica. La biografia d'Enrique de Villena pertany a la llegenda. De tota manera, la seva vinculació al món cortesà, aristocràtic i cultural català va ser directa i anímica. Seva és, si no m'equivoco, l'única descripció del cerimonial dels «jocs florals» d'aleshores. ¿Fins a quin punt era un «integrat», un «assimilat»? Ho hauríem d'esbrinar amb calma. En tot cas, i per les raons que fossin, esporàdicament potser, es va convertir en escriptor català.

Los dotze treballs d'Hèrcules, en l'edició catalana, cap dels nostres bibliògrafs no els havia vistos mai. Semblava que no n'ha-

via sobreviscut ni un sol exemplar. Era una situació similar a la de *La disputa de l'ase* del frare Turmeda, que, sortida de la impremta barcelonina el 1509, havia estat víctima d'aneu a saber què: de la Inquisició, de la desídia, de la humitat, de les arnes. *La disputa de l'ase*, avui, en català, només podem llegir-la traduïda del francès: retraduïda, ja que la versió francesa és l'única salvada. Dels *Treballs d'Hèrcules*, tanmateix, i d'uns anys ençà, corria la veu de la supervivència d'un exemplar, el propietari del qual procurava gelosament ocultar el seu nom i, sobretot, el volum. M'imagino que, entre la maçoneria dels bibliòfils, el col·leccionista en qüestió deu ser més o menys conegut. El llibre, però, resta inassequible. Són les coses de la propietat privada. I les del col·leccionisme —que no és exactament la «bibliofília» en el sentit etimològic del terme—: què hi farem! Queda l'esperança que, un dia o altre, el text de don Enrique de Villena arribi a ser exhumat, ni que només sigui per a satisfacció de la fauna dels especialistes. I per a incorporar-lo, en el valor que tingui, dins el quadre deteriorat de la literatura catalana medieval...

F. J. Norton, que s'ha dedicat a investigar la tipografia celtibèrica del 1501 al 1520, ha tingut accés, no sé com, al llibre de Villena. En el seu *Catalogue*, sortit a Cambridge fa uns mesos, ens proporciona una detallada descripció del *bouquin*. No diu on l'ha examinat: «*Private library*» és tot l'índex que en dona. Tant de bo, per un atzar de compra-venda, puguem recuperar-lo per a l'estudi i per a una culta difusió. O que el propietari, en un rapte de condescendència, ens el faci generosament a mans... De moment, però, Norton ja en transcriu la portada, el colofó i alguna particularitat intermèdia. *Los dotze treballs d'Hèrcules*, junt amb «un bell e breu tractat *De regimine reipublicae* molt profitós», va eixir de la premsa de Cristòfol Kofman, «alaman de Basilea», a la ciutat de València el 30 d'agost de 1514. L'edició es feia «a precís i instància del virtuós cavaller mossèn Pere Pardo, conseller del senyor Rei i senyor de la baronia d'Albaida i de Corbera, desijós de saber los fets cavallerils e virtuosos dels antics ja passats, per imitació dels quals ses virtuts augmentar pogués». Villena ja era difunt el 1434. ¿Com és que un cente-

nar d'anys després Pere Pardo l'exhumava?

Una futura «història social de la literatura catalana» haurà de prendre'n nota. De tot: de l'edició i de la desaparició de l'edició. ¿Quines rutines socials i concretament de classe justificaren el tiratge, i quina ruptura condemnà el llibre a l'oblit? ¿I qui fou aquest Pere Pardo —Pardo de la Casta, segurament, conseller reial—, que pagava? En el pitjor dels casos, el personatge serà fàcil d'identificar... D'altra banda, *Los dotze treballs d'Hèrcules* de Villena, a la València del 1514, eren oferts a la clientela local literalment «en romanç català». Els valencians de l'època, ja acostumats a dir-ne «llengua valenciana», tampoc no s'es-candalitzaven de llegir «romanç català» per designar l'idioma literari i probablement el llenguatge col·loquial de cada dia. És un símptoma important. També convindria veure quin to lingüístic emprava Villena en el seu llibre, o si Pere Pardo l'havia manipulat... Quatre o cinc anys més tard, un imbecil lul·lista, Bonllavi —i es deia Malbec—, destruïa el *Blanquerna* originari amb l'excusa de transportar-lo a «aquesta llengua valenciana bastarda»...

Una reedició facsimilar de *Los dotze treballs d'Hèrcules* del marquès de Villena, avui, seria il·lustrativa de molts aspectes socials i lingüístics de la societat catalanoparlant del XV i del començament del XVI: permetria d'investigar-los. La impressió valenciana del 1514, ¿s'ajustava al manuscrit de Villena o ja el retocava? No hi ha constància del manuscrit, de moment. Però seria interessant de contrastar el mòdul lingüístic d'abans de 1434 amb el de 1514. I encara hi ha més entreteniments a dissipar. Entre el català literari d'Enrique de Villena i el de la seva filla sor Isabel, ¿quina seria la diferència i per què? I el tema?... A mi, és clar, els «dotze treballs d'Hèrcules» no em diuen res, ni a ningú dels meus contemporanis. Hem vist a la *Signoria* de Florència alguna estàtua divertida. Però això és secundari. No és Hèrcules, sinó el marquès de Villena qui s'hi explica. Com s'ho feia Villena, ho sabem per la versió castellana: ho sabran els qui l'han llegida, que no jo. Resta la particularitat de la llengua: el català del marquès de Villena. Recuperar-lo no fóra solament un punt de filologia. — JOAN FUSTER.